

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АКТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2024
1/8

Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Yunusova X.E. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Abdulayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2024

MUNDARIJA

Tarix

Abdullozohirov R. Migrantlar oilasida farzand tarbiyasi haqida ayrim mulohazalar	4
Ataxanov R. Buyuk davlatchilik: e'tibor va e'tirof.....	7
Davronov A. O'zbekiston harbiy xizmatchilarning ma'naviy-ma'rifiy sohadagi faoliyati	10
Djumanov S. O'zbekistonda sovet hokimiyati yillarida diniy qadriyatlarimizga munosabat va uning oqibatlari	13
Mamatqulov A. Samarqand-Qarshi iqtisodiy rayonining o'ziga xos xususiyatlari (XX asrning 50-80 yillari misolida).....	16
Mamatraimov U. Xalq tabobatining aholi sog'lig'ini saqlashdagi o'rni	19
Fayzullayev A. "Ijtimoiy konstruktivizm" nazariyasi asosida Afg'oniston va Turkiya munosabatlarining tahlili.....	22
Xamidov O, Kattayeva G. Oks sivilizatsiyasi bo'yicha 2023-yilda nashr etilgan yangi tadqiqotlar: 3.1-qism ("Qadimgi Sharq arxeologiyasi bo'yicha 12-xalqaro konferensiya materiallari" to'plami misolida)	26
Xalmuminov U. Qadimgi turklarda savdo-sotiq munosabatlari	29
Xudayberdiyev I. Zamonaviy Afg'oniston-Pokiston munosabatlarida Markaziy Osiyoning ahamiyati	32
Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik	
Abdullayev A. Globalashuv davrida diniy va dunyoviy madaniyat uyg'unligini ta'minlashning nazariy-metodologik muammolari	35
Abdumalikov A. Ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashda tabiat-jamiat-inson munosabatlarini boshqarishning ekologik-axloqiy asoslari	38
Abduraximov Sh. O'quv faoliyatida talabalarning stressga bardoshlilikni ijtimoiy-psixologik jihatlarini	41
Avazyazova D. Xorijiy talabalarni oliy ta'limga moslashtirishning psixologik imkoniyatlari	44
Allabergenova R. 5-6 yosh bolalarda koordinatsion qobiliyatlarni gimnastika sport vositalari bilan rivojlantirish metodikasi	47
Almamatov M. Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy-ma'naviy qadriyatlarni takomillashtirish metodikasi	50
Baratova D. Noto'liq oilada tarbiyalanayotgan bolalarning oiladagi rollar va otalik maqomi to'g'risidagi tasavvurlari.....	53
Бекбаев P. Неоплатонизм в ракурсе философии традиционализма: компаративный анализ	56
Bozorbayev I. Pedagog kadrlarni malakasini oshirishda kontekstli yondashuv	59
Galimov R. Janubiy Osiyo mintaqaviy xavfsizligiga tashqi omillar ta'siri	61
Gulyamova N. Creativity in the educational system of Finland and Uzbekistan (comparison between two countries).....	64
Davronova F. Kimyo fanini imitatsion modeldar yordamida o'qitishning didaktik va pedagogik asoslari	67
Diyyorov S. Siyosatni shakllantirish va amalga oshirishda ta'lim muassasalari ishtiroki	70
Jabborov T. Modulli ta'lim texnologiyasida o'quvchilarni mustaqil misol va masala yechish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari	73
Jumayev A, Ashurov R. 5-7 sinf o'quvchilarini jismoniy tarbiya darslarida harakat qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagog xususiyatlari	76
Jo'raboyeva N. Mirzo Abdulqodir Bedil falsafasi tahlili.....	79
Jurayeva A. Davlat-xususiy sheriklik tushunchasining mazmun va mohiyati, uning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati	82
Zaynabitdinova G. Yangi O'zbekiston sharoitida raxbarlarining bo'shqaruv madaniyatini rivojlantirish usullari	85
Ziyoev I. Davlat organlari va biznes tuzilmalarining munosabatlari siyosiy tadqiqot obyekti sifatida	87
Zokhidov S. The impact of technology on information processing and cognitive load in distance education	90
Inagamova M. Xalqaro mehnat tashkilotining ishlayotgan erkaklar va ayollar uchun teng munosabatlar va teng imkoniyatlar: oilaviy majburiyatlarga ega xodimlar to'g'risidagi 156-sonli konvensiyasini O'zbekiston respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilishining ayrim jihatlarini	93
Islamov N. Atamalar mazmunini tushunishning pedagogik shart-sharoitlari	96
Ismoilova D. Shaxs yo'nalganligining psixologik xususiyatlari.....	99
Ishonkulova N. O'zbek oilasida destruktiv nizolarni tadqiq etish muammosining nazariy tahlili	102
Кадираджиева Л. Диссоциация супружеских союзов: анализ факторов, процессов и последствий в контексте современной социологии.....	105
Karimov I. Elektron ta'lim muhitida klinik fanlarni o'qitish metodikasining pedagogik-psixologik jihatlarini	108
Kasimova N. Rivojlangan mamlakatlarda kasbiy kompetensiyaga oid ilmiy yondashuvlar	110
Qarshiyeva D. Yoshlarni tarbiyalashda milliy qadriyatning o'rni	113
Qo'chqarov B. Jismoniy tarbiya va sport vositasida umumta'lim maktabi o'quvchilarining axloqiy munosabatlarini shakllantirishdagi tadqiqot usullari	115
Madraximova D. Shahobuddin Marjoniy tatar xalqining buyuk pedagogi, tarixchisi va faylasufi sifatida	119
Mamajonova E. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida biofarmatsiya fanini o'qitishning metodologik asoslari	122
Matyokubova G. Nosiriddin Tusiyning falsafiy-axloqiy qarashlarining metodik mazmuni.....	125
Maxmudov K. Yangi O'zbekistonda yoshlarga yaratilayotgan shart-sharoitlar va liderlik ko'nicasini shakllantirish masalalari	127
Ma'mirova O. Nomarkazlashtirishning nazariy jihatlarini va ularning talqinlari	130
Muhammadiyev A, Abdurahmonova N. Tasavvufiy manbalarda "Maqom" ta'rifi va turlari	133
Normo'minov Sh. Kichik guruhlarda nizoli vaziyatlarni boshqarishda emotsional intellekt vositasidan foydalanish xususiyatlari	136
Nosirova S. Yangi O'zbekistonning "mahalla yettiligi" – xalq va davlat o'rtasidagi ko'priki sifatida.....	138
Ostonov U. Derivative characteristics of agriculture and rural tourism terms	141
Razzoqova M. Jismoniy tarbiya va sportda jismoniy madaniyat tushunchalari ahamiyati.....	143
Raximboyeva D. Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etilishining ahamiyati	147
Rahmanova D. Jismoniy tarbiya darslarida oliy ta'lim muassasalari talabalarini jismoniy sifatlarini rivojlantirish	150
Raxmanova N. O'zbekiston ma'naviy barqarorligiga zamonaviy tahdidlar	153
Roxibjonov A. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida kardiologiya fanini o'qitishda integratsiyalashgan texnologiyalar va ulardan foydalanish.....	155
Sadiyeva I. Biologiya ta'limini Nobel mukofoti sovrindorlari tadqiqotlaridan foydalanish muammolari	158
Salahidinova X. The importance of drawing in the mental development of preschool children	160
Samadov A. Shaxsda estetik idealni shakllantirishning konstruktiv, kognitiv jihatlarini	163

Sanayeva M. Umumta'lim maktablarida biologiya fanini elektron axborot ta'lim resurslari vositasida o'qitishning zamonaviy metodlari va tamoyillari	166
Soatov A. Tushunchalarni eslab qolishda zanjir usulidan foydalanishning psixologik aspektlari	169
Toshmatova M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari	172
Tulanboyeva D. Ingliz tilida nofilologik yo'nalish talabalarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy muammolari (kimyo yo'nalishi misolida)	175
Turabov A. Mutaxassis shakllanish evolyusiyasining kasbiy mobillik modeli	177
Turobova M. Oilaviy hayotga tayyorlikning ijtimoiy-psixologik tahlili	181
To'xtayeva F. O'quv jarayonini modellashtirishni takomillashtirish	184
Ulug'murodov E. Islom ta'limotida aql, ilm, amal sifatлари determinatsiyasi	186
Usmonova L. Ilm-fan dinamikasining immanent, genetik-evolyutsion va funksional vazifalari	188
Fayziyeva M. Ta'limda demokratlashuv tamoyilining mazmun mohiyati	191
Файзуллаева З. Воспитательное значение слова в трудах Низами Ганджави	193
Xamdamova M. Цифровая трансформация образовательного процесса педагогических высших учебных заведений	196
Xatamova M. Maktab o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirishda tushunish strategiyalarining o'rni	198
Xolmatov U. Millatlararo totuvlik va hamjihatlikni ta'minlashning mazmuni va konseptual asoslari	201
Xolmirzayeva Z. Oliy ta'lim muassasalarida "kimyo tarixi" kursini fanlararo integrativ takomillashtirish asosida o'qitishning pedagogik-psixologik jihatları.....	204
Xudoyberganova M. Emotsional intellektni o'rganishga nazariy yondashuvlar: (tarix, hozirgi holat, tadqiqot istiqbollari)	206
Xudoyberdiyev A. Axborot maydoni va internet tarmog'ining yoshlar ma'naviy qiyofasiga ta'siri	209
Xudoyberdiyeva Sh. Aqliy operatsiyalarga asoslangan boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik savodxonlik metodikasini rivojlantirish.....	212
Haydaraliyev Sh. Mintaqaviy hamkorlik tushunchasining mazmun-mohiyati va uning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati	215
Haytanova Y. The importance of developing intermediate learners' critical thinking skill	218
Hasanov Sh. Jamiyat hayotida siyosiy ziddiyatlarning rivojlanishlarining tarixiy bosqichlari	221
Shamsitdinova N. Научно-методологическая основа суфийских взглядов Абу Али ибн Сины	224
Egamberdiyeva N. Muomala tushunchasining ijtimoiy-falsafiy mohiyati	227
Ergashev I., Xudaynazarov A. Yoshlar ishtirokini oshirishda yoshlar parlamentlarining o'rni (xalqaro va O'zbekiston misolida)	230
Eshonova D. O'quvchilarga ingliz tilini o'rgatishning zamonaviy tendensiyalari	233
Юсупов Н. Планирование подготовки футболистов на этапе спортивного совершенствования	236
Filologiya	
Azimov I, Abduraxmonova N, Yulbarsov O. Yangi so'z va atamalarining o'zbekcha muqobilini sun'iy intellekt asosida tahlil qilishning ilmiy-nazariy asoslari	239
Ayimbetova Z. The evolution of motif theory in world literature.....	244
Amonturdiyeva Sh. Og'zaki va yozma diniy matnlarning fonetik hamda imloviy xususiyatlari	248
Asronova M. O'zbek tilida rasmiy-iqtisodiy diskursning lingvistik modeli va o'ziga xos xususiyatlari	251
Ataboyev A. Ijtimoiy ongning tuzilishi va rivojlanishi xususida.....	254
Babayarov M. O'zbek tilshunosligida sport leksikasining o'rganilishi	256
Begmatova D. "Devonu lug'ati-t-turk" maqollarida hayvon nomlarining ishtiroki	260
Bumatova A. Mumtoz g'azallarda yor obrazining talqini	263
Vokhidova S. Linguoculturology: historical foundations and methodological approaches.....	266
Dadaxonova Z. Genre specifics of english and russian humorous discourse	269
Daminova K. The role of women in Jane Austen's works	273
Jaysanova Y. Exploring poetic devices in the early works of charles dickens.....	276
Karimova D. Odamning lisoniy manzarasida lingvomadaniyat va antroposentrik birliklarning mohiyati	279
Kenjayeva R. Hikmat istilohining turfa ma'nolari	282
Maxsudova N. Xalq maqollarida ingliz milliy qiyofasi	285
Mengliyeva M. Ingliz tilida aspektual ma'no ifodalovchi vositalarning leksikografik talqini	289
Мустанов III. Компрессия как стратегия для решения лингвистических проблем в синхронном переводе с английского языка на узбекский.....	292
Muhammadiyev A, Xusanova K. Alisher Navoiyning na't g'azallarida masih obrazining poetik ifodasi	296
Rahmatova S. Leksik takrorlar orqali konnotatsiyaning ifodalanishi (Eshqobil Shukur she'rlari misolida)	300
Ro'ziyeva M, Yakubova N. Ingliz badiiy asarlarining o'zbek tiliga tarjima tarixi va muammolari	303
Ruziyeva O'. Luqmon Bo'rixon asarlarida ekspozitsiyaning o'rni	307
Uluqov N, Ikramova M. Jaloliddin Manguberdi timsolining onomastik va lingvopoetik tahlili.....	310
Usmonova U. O'zbek tili leksikasining eskirgan qatlam birliklari	313
Xazratqulova F. Phraseologisms with floristic component in english language.....	316
Hayitov Sh. "Boburnoma" tadqiqiga doir manbalar.....	319
Hamroyeva N. Minnatdorchilik nutqiy aktining ijtimoiy-madaniy va pragmatik xususiyatari	323
Ergasheva T. Soliq xujjatlarini xalqaro almashinuvini pragmalingvistik tavsifi	326
Yunusova S. Fransuz va o'zbek tillaridagi erkaklarga qaratilgan reklama matnlarining o'ziga xos xususiyatlari	329

Aziz FAYZULLAYEV,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tayanch doktoranti
E-mail: fayzullayevazizbek@gmail.com

TDSHU dotsenti, Sht. Ikromov taqrizi asosida

ANALYSIS OF RELATIONS BETWEEN AFGHANISTAN AND TURKEY BASED ON THE THEORY OF "SOCIAL CONSTRUCTIVISM"

Annotation

In the modern era, it is more and more evident that the classical theoretical views of international relations such as realism or liberalism can't fully reflect the relations between countries. In this regard, the involvement of relatively young theories in research opens the way to a better understanding of interstate relations. A. Wendt's theory of social constructivism is of great importance in proving that relations between Turkey and Afghanistan depend more on religious and ethnic social norms than on power and material structures.

Key words: Liberalism, Constructivism, relative, social thinking, religious commonality, international system, international society, regional security, Afghanistan, Turkey.

АНАЛИЗ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АФГАНИСТАНОМ И ТУРЦИЕЙ НА ОСНОВЕ ТЕОРИИ «СОЦИАЛЬНОГО КОНСТРУКТИВИЗМА»

Аннотация

В современную эпоху все более очевидно, что классические теоретические взгляды на международные отношения, такие как реализм или либерализм, не могут в полной мере отражать отношения между странами. В связи с этим привлечение к исследованиям относительно молодых теорий открывает путь к лучшему пониманию межгосударственных отношений. Теория социального конструктивизма А. Вендта показывает, что отношения между Турцией и Афганистаном в большей степени зависят от социальных норм, религиозной и этнической близости.

Ключевые слова: Либерализм, конструктивизм, родство, социальное мышление, религиозная общность, международная система, международное общество, региональная безопасность, Афганистан, Турция.

"IJTIMOIY KONSTRUKTIVIZM" NAZARIYASI ASOSIDA AFG'ONISTON VA TURKIYA MUNOSABATLARINING TAHLILI

Annotatsiya

Realizm yoki liberalizm kabi xalqaro munosabatlardagi mumtoz nazariy qarashlar mamlakatlar o'rtasidagi aloqalarni to'liq aks ettira olmasligi zamonaviy davrda ko'proq namoyon bo'lmoqda. Bu borada nisbatan yoshroq nazariyalarni tadqiqotlarga jalb etish davlatlararo munosabatlari yanada yaxshiroq tushunishga yo'l ochadi. A.Vendtning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi Turkiya va Afg'oniston munosabatlarini ijtimoiy meyorlarga, diniy va etnik yaqinlikka ko'proq bog'liq ekanligini ko'rsatmoqda.

Kalit so'zlar: Liberalizm, Konstruktivizm, qarindoshlik, ijtimoiy tafakkur, diniy mushtaraklik, xalqaro tizm, xalqaro jamiyat, mintaqaviy xavfsizlik, Afg'oniston, Turkiya.

Kirish. Turkiya va Afg'oniston munosabatlari xalqaro munosabatlarga oid tadqiqotlarda ko'p o'rganilmagan mavzudir. Usmonlilar davridan beri chuqur aloqada bo'lgan va yuz yildan buyon tadrijiy davom etib kelayotgan Turkiya va Afg'oniston o'rtasidagi munosabatlar tarixining dinamikasini tushunish uchun xalqaro munosabatlarning ba'zi nazariyalariga murojaat qilishimiz lozim. Nazariyalar xalqaro munosabatlarning tarixini o'rganishda tartibga soluvchi va konseptual ta'sirga ega. Ular tadqiqotchini fundamental asos bilan ta'minlash, tegishli darajadagi tahlil va yo'nalishni tanlash uchun xizmat qiladi. Shuningdek, nazariyalar bizga ko'plab hodisalarni tasniflash va tanqidiy, mantiqiy hamda izchil o'rganish imkonini beradi.

Afg'oniston va Turkiyaning davlatlararo aloqalarini xalqaro munosabatlarga oid nazariyalar doirasida tahlil qilish oson emas. Sababi Turkiya Afg'oniston munosabatlari o'ziga xos bo'lib, ularni o'rgangan tadqiqotchilar mavzuni yaxshiroq tushunish uchun intellektual elementlarga va ijtimoiy xarakterlarga ham ahamiyat berishlari zarur. Afg'oniston va Turkiya o'rtasidagi munosabatlarda madaniy qadriyatlar, diniy o'xshashlik elementlari o'ziga xos o'rin egallaydi. Ushbu munosabatlarning qadriyatlar, madaniyatlar va o'ziga xos

bo'lgan ba'zi tushunchalariga to'xtalganda Aleksandr Vendtning "jamoaviy o'ziga xoslik" ya'ni ijtimoiy konstruktivizm yondashuvi nazariyasini mazkur o'rinda ko'rib chiqishimiz mumkin bo'ladi. Shuningdek, ikki xalqlarning munosabatlari haqida gapirganda qarindoshlik madaniyati, Afg'oniston shimoliy hududlaridagi turkiy millatga mansub odamlar bilan Turkiya o'rtasidagi dahldorlik hisslariga mos keluvchi o'ziga xos elementlar tadqiqotchilarning e'tiborini tortadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xalqaro munosabatlarda nazariyalar masalasi ko'p o'rganilgan bo'lsa-da, ijtimoiy konstruktivizm nazariyasini tadqiqotlarda kam olimlar ishlatishgan. Ushbu nazariyaning 1989-yilda Florida universiteti (AQSh) siyosatshunos olimi Nikolas Onuf xalqaro munosabatlarning alohida nazariyasi sifatida fanga kiritdi[1]. Bu sohani rivojlantirishda Aleksandr Vendtning hissasi katta bo'ldi. U ijtimoiy konstruktivizmni inson ongi va uning xalqaro hayotdagi mavqeyi deb ta'riflaydi[2]. Shuningdek bu borada Yevropa va Amerikaning mashhur klassik olimlaridan Z.Bjezinskiy[3], F.Fukuyama[4], B.Buzan[5], G.Kissinjer[6], S.Xantington[7] kabilarning xalqaro munosabatlarning muhim masalalariga bag'ishlangan bir qator yirik ilmiy asarlarini

keltirib o'tish mumkin. Ular o'z ishlarida Afg'onistonning geosiyosiy joylashuviga urg'u bergan holda, sivilizatsiyalar o'rtasidagi muloqot, mintaqaviy xavfsizlik va xalqaro terrorizmning jilovlanishi kabi ekzistensial masalalarda uning rolini qayd etib o'tishgan. Ushbu tadqiqotlar xalqaro munosabatlarning dolzarb muammolariga bag'ishlangan holda mazkur ilmiy tadqiqot uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Turkiya-Afg'oniston munosabatlari Markaziy Osiyoning boshqa davlatlari bilan ikki tomonlama munosabatlaridan biroz farq qilgan holda o'ziga xos tuzilishga ega. Bu ikki davlatning geografik uzoq masofalarga qaramasdan tarixi, dini va madaniyati mustarakligi xalqaro munosabatlar doirasida alohida yondashuvni taqazo etadi. Bu munosabatlar tarixiy jarayondagi xalqaro kon'yunkturaga qarab ayrim davrlarda mustahkamlanib, boshqa davrlarda zaiflashgan.

Xalqaro munosabatlarda ijtimoiy konstruktivizm siyosiy nazariya bo'lib, ushbu ta'limot Ikkinchi jahon urushidan so'ng tadqiqotlarda murojaat qilina boshlandi. Konstruktivistlar dunyo tartibining tuzilmalari va jahon siyosatining ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni to'liq ochib berish uchun tabiiy omillar va manfaatlardan kelib chiqishning o'zi yetarli emasligini isbotlay oldilar. Har bir o'rganilayotgan jamiyatdagi qadriyatlar tizimini tartibga soluvchi qoidalar va me'yorlar uzluksizligi bo'lgan "manfaatlar" va "o'ziga xosliklarni" qiyosiy o'rganish birinchi o'rinda qo'yildi[1]. Ijtimoiy dunyoni ontologik tushunish konstruktivistlardan sotsiologik, lingvistik, qiyosiy siyosatshunoslik va qiyosiy tarixiy usullarni birlashtirishni talab qildi. Konstruktivistik metodologiyaning rivojlanishiga Aleksandr Vendtning tadqiqotlari sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Davlat yoki ulkan korporativ tashkilotlarning ahamiyatiga e'tibor qaratgan realizm va liberaliz kabi an'anaviy nazariyalar xalqaro munosabatlarda shaxslarning rolini unutib qo'yishganini ta'kidlaydigan ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi tarafdorlari xalqaro munosabatlarda davlat yoki xalqaro tashkilotlar emas, balki oddiy odamlarning harakatlarini baholashga harakat qiladi. Ularga ko'ra davlatni ham, xalqaro tashkilotlarni ham aynan odamlar yaratadi. Konstruktivizm bu masalani ijtimoiy dunyo bizning yaratgan natijalarimiz deb ta'kidlaydi. Unga ko'ra shaxslar (odatda, yetakchilar, nufuzli fuqarolar va siyosiy liderlar) o'zlarining harakatlari va o'zaro ta'siri orqali xalqaro munosabatlarning mohiyatini doimiy ravishda shakllantiradilar va ba'zan o'zgartiradilar.

Tahlil va natijalar. A. Vendt xalqaro munosabatlarda realistlik nazariyaning ahamiyatini inkor etmaydi, balki xalqaro tuzilmalar nafaqat moddiy, balki jamiyatning g'oyaviy omillari hamda shaxslarning qarashlari tufayli ham shakllanishini va ushbu omillar ko'pincha uzoqroq va chuqurroq ta'sirga ega ekanligini ta'kidlaydi[8]. Ijtimoiy konstruktivizmga doir adabiyotlarda keltirilishicha mamlakatlarning diniy, madaniy va etnik omillar jihatidan bo'g'liqligi yoki o'xshashligi davlatning tashqi munosabatlariga biz o'ylaganimizdanda chuqurroq ta'sir qiladi. Konstruktivistlar xalqaro munosabatlarda me'yorlar, g'oyalar, bilim va madaniyat kabi nomoddiy omillarni tekshirishga e'tibor qaratadilar[9].

Ushbu nazariyani ko'rib chiqishga sabab sifatida xalqaro munosabatlarga doir boshqa nazariyalar ko'pincha murakkab motivlarni, afsonalarni, mantiqiy yoki g'oyaviy xususiyatlarni uchinchi dunyo davlatlarining evolyutsiyasiga ta'siri masalalari e'tiborsiz qoldirilganligi bilan belgilashimiz mumkin. Masalan, Amerikalik tadqiqotchi D. Puchalaning so'zlariga ko'ra, "Xalqaro munosabatlar kuch siyosatiga shunchalik berilib ketganki, u uchinchi dunyo xatti-harakatlarining madaniy va g'oyaviy tushunchalari

ahamiyatini e'tiborsiz qoldiradi"[10]. Haqiqatdan ham ushbu nazariy qarashlar bizning mavzuni o'rganishda o'zgacha ahamiyatga ega. Chunki Afg'oniston va Turkiya munosabatlarining qonuniy asosi yaratilish tarixiga nazar tashlasak, Afg'oniston hukmdori Omonullaxon turk xalqi va Turkiyaning rivojlanish modeliga kuchli xayrixohligini namoyish qilgan. 1924-yilda Turkiya respublika maqomiga erishgach xorijiy davlat rahbari sifatida aynan Omonullaxon Turkiya Respublikasiga rasmiy tashrif uyushtirgan birinchi xorijiy davlat rahbari edi. Ayni damda M.K. Otaturk vafotiga qadar afg'on amiridan boshqa davlat rahbarlari Turkiyaga tashrif buyurmagan. O'z navbatida uning Turkiyaga nisbatan bu "muhabati"ning shakllanishida Turkiyada uzoq yillar yashagan Muhammad Tarziyning ma'naviy ta'siri kuchli edi[11]. Yangi davrda turk-afg'on do'stligiga asos solgan Turkiyaning ozodlik tarafdori ziyolilari edi. Bular asosan Abdulhamid rejimiga qarshi chiqqan va Misrda yashagan shifokorlar, muhandislar, moliyachilar, rassomlar va bosmachilarni ushbu ro'yxatga kiritish mumkin. Aytgancha, Muhammad Tarziy nashr etgan Afg'onistonning birinchi gazetasi Siroj ul-Axbori Afg'oniy Afg'onistonda mustaqillik g'oyasini uyg'otishga katta hissa qo'shdi. Bu jarayonlar shakllanishi haqiqiy konstruktivizmning ko'rinishiga misol bo'lish bilan birga unga ko'ra asosiy e'tibor siyosiy shaxslarning ijtimoiy tabiatiga qaratilishi va bu ijtimoiy xarakter siyosiy xulq-atvor uslubini belgilab berishini anglatadi. A.Vendtning fikricha, tarixiy tajribani idrok etishda ishtirokchi shaxslarning xatti-harakatlaridagi ichki motivlarini, tashqi manfaatlar va ularning o'ziga xosligi o'rtasidagi munosabatlarini tushunish muhim hisoblanadi[12]. Ya'ni xalqaro munosabatlarning muhim jihatlari faqatgina moddiy omillardan iborat bo'lmasdan, balki tarixiy va ijtimoiy jihatdan qurilgan davlat rahbarlarining g'oyaviy e'tiqodlari, ijtimoiy me'yorlar va diniy omillar tomonidan shakllantirilishini ta'kidlaydi.

Ko'pgina xalqaro munosabatlar nazariyalari ayniqsa neorealizm va liberalizm nazariyalarida materialistik kayfiyat nihoyatda ustuvorlikka ega. Ya'ni liberalizm va realizm namoyondalari xalqaro munosabatlarda kuch siyosati asosiy ro'l o'ynashini va moddiylik katta ahamiyat kasb etishini ta'kidlashadi. Unga ko'ra armiya quvvati, zamonaviy qurol-yarog'lar, valyuta va oltin zaxirasi, kuchli iqtisod, energetika resurslari va korporatsiyalar xalqaro munosabatlarni shakllantiruvchi birlamchi vositalar sifatida izohlanadi.

Konstruktivistlarning fikriga ko'ra, manfaatlar ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali shakllanadi hamda xalqaro va mahalliy me'yorlar hamda qadriyatlar kontekstida belgilanadi. Konstruktivizmga ko'ra, siyosiy manfaatlar milliy va ijtimoiy-madaniy qurilish jarayonlaridan so'ng shakllanadi. Ushbu kontekstga misol tariqasida afg'onlar Turkiyaning antiimperialistik kurashga qo'shilish chaqirig'iga teng samimiylilik va qo'llab-quvvatlash bilan javob berganliklarini misol sifatida aytish mumkin. O'sha paytda Turkiyada tahsil olgan afg'on yoshlari va Afg'onistondan to'g'ridan-to'g'ri kelgan piyoda vzwodlar Turkiya qo'shinlari safida Anadolu urushiga qo'shilgan. Bundan tashqari, ko'plab afg'onlar mamlakatning qashshoqligiga qaramay, Turkiyaning urush harakatlariga kichik xayriya hissalarini qo'shgan. Turkiya hali ham mustaqillik uchun keng ko'lamli urush olib borayotgan bir paytda, 1921-yil 1-martda Anqara hukumati tomonidan qabul qilingan Ittifoq shartnomasi asosida Afg'oniston Turkiya bilan diplomatik munosabatlarni o'rnatdi. Afg'oniston Turkiya bilan diplomatik aloqa o'rnatgan birinchi (ba'zi manbalarda ikkinchi, Armanistondan keyin) davlat bo'ldi[13]. O'z navbatida Kobulda ham yangi turk davlatining birinchi elchixonasi ochildi va bu mustaqil Afg'onistonda ochilgan birinchi diplomatik korpus edi.

Ajoyib ittifoqchi sifatida Afg'oniston har doim Turkiyaning omon qolishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha izchil majburiyatlarni taklif qilgan. Jumladan, 1921-yil 31-iyulda Turkiya hukumati sharafiga berilgan kechki ovqatda afg'on elchisi turk diplomatlari oldida agar Angliya Turkiyaga qarshi urush boshlashga jur'at etsa, Afg'oniston Londonga urush e'lon qilish bilan ochiq tahdid qilgan. Uning qo'shimcha qilishicha, agar inglizlar yunonlarga yashirincha yordam berishni davom ettiradigan bo'lsa, Afg'oniston Hindistonning shimoli-g'arbiy chegarasida tartibsizliklar keltirib chiqarish uchun chegara qabilalardan foydalanadi[14]. Ushbu dalillar konstruktivizm nazariyasi afg'on turk munosabatlariga nechog'lik mos kelishi ko'rsatadi. Qolaversa, M.K.Otaturk va Afg'oniston hukumdori Omonullaxonning siyosiy aloqalarida shaxslar dunyoqarashining o'xshashligi va ularning bir biriga bo'lgan do'stlik bog'lamlarini ikki davlat o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va chuqur madaniy aloqalarda ko'rishimiz mumkin. Omonullaxonning islohot paketlari va Turkiyani namunali davlat sifatida qabul qilishi ikki davlat o'rtasidagi aloqalarni jadallashtirgan. Va bu aloqalarning vorislikka asoslanganligi bugungi kunga qadar Turkiya elitasining nutqlarida tez tez uchrayib turadi[15]. Bu tomondan ushbu munosabatlar ijtimoiy konstruktivizm elementlarini o'zida mujassam etadi.

Umuman olib qaraganda Ushbu ikki mamlakat o'rtasidagi aloqalarning nazariy konseptual jihatlarini o'rganar ekanmiz A.Vendt xalqaro tuzilmalarning shakllanishida neorealizmlarning moddiy kuch qobiliyatlariga haddan ortiq ko'p urg'u berganini tanqid qilganiga guvoh bo'lamiz. Yoki A.Vendtning "Neo-liberallarning xalqaro aloqalar rivojlanib borishida ular o'ylaganchalik faqat kuch va siyosiy institutlar muhim ro'l o'ynamasdan, ko'plab hissiy va abstrakt omillar ham mavjudligini unutmaslik lozim[16]", – degan fikri haqiqat ekanligi munosabatlarning madaniy jihatlariga e'tibor qilishga undaydi. Bu jihatdan Turkiya-Afg'oniston munosabatlari A. Vendt terminologiyasiga mos kelib, bu aloqalar o'ziga xos jamoaviy o'xshashliklarga egaligi namoyon bo'ladi. Moddiy elementlarga berilgan ta'rif A. Vendtning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasida muhim o'rin tutadi va "jamoaviy o'zlik" va "umumiy kelajak" tushunchalari Afg'oniston Turkiya munosabatlariga ma'no beradi. A.Vendt tomonidan qo'llangan jamoaviy o'ziga xoslik xususiyatlarini vujudga keltiruvchi yaratuvchi "umumiy taqdir", "o'zaro bog'liqlik", "bir xillik", "o'zini o'zi cheklash" kabi tushunchalar bu ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarni tushunish uchun yaxshi vositadir[17].

Bu yondashuvni Angliya va Shimoliy Koreya misolida ko'rsatgan A. Vendtning aytishicha, beshta yadro kallaklariga ega Shimoliy Koreya besh yuzta yadro quroliga ega bo'lgan Buyuk Britaniya nisbatan Amerika va uning xalqi uchun

tajovuzkorroq deb hisoblanadi. Ushbu identifikatsiyalar xalqaro maydonda xavf omili yadroviy qurol (moddiy tuzilma) bilan emas, balki Shimoliy Koreyaning ijtimoiy muhiti (g'oyaviy tuzilma) bilan bog'liqligini ta'kidlaydi[18]. Agar biz ijtimoiy kontekstni shunday tushunmasak, yadroviy qurolning o'z-o'zidan ma'nosi yo'qligini ko'rishimiz mumkin. Bundan tashqari, konstruktivistlar g'oyalar va e'tiqodlarning jahon siyosatiga ta'siri moddiy haqiqatdan ustunroq ekanligini ko'rsatadi. Bu e'tiqod rivojlanish tarixidagi o'xshashliklar, ijtimoiy tafakkurning yaqinligi hamda bir xil qadriyatlar talqiniga asoslanadi. Buning sababi shundaki, umumiy ma'lumotlar va g'oyalar kontekstida Shimoliy Koreya dushman, Angliya esa do'st davlat sifatida qabul qilinadi[19]. Kollektiv o'ziga xoslikka ega deb hisoblagan bu ikki davlat ba'zi masalalarda birgalikda harakat qilishi yoki bir-biriga qarshi olib borayotgan siyosatlarida moddiy omillarni e'tiborsiz qoldirib, o'zlarini cheklashlari mumkin. "Umumiy ma'no" kontekstida shaxslar xalqaro muhitda "do'st", "dushman", "raqib", "ittifoqchi" va boshqa sifatlarda namoyon bo'ladi. Ushbu qarashlar natijasiga ko'ra Afg'oniston Turkiyaning tashqi siyosatida do'st mamlakat sifatida tarixan o'ziga xos o'rin egallagan. O'z navbatida Turkiya ham Afg'oniston va uning xalqi nazarida suyanish va ishonish mumkin bo'lgan ittifoqchi davlatlar qatoriga kiradi. Vendt xalqaro tizim avvalambor shaxslar tomonidan quriladi, deb ta'kidlaydi[2]. Demak, xalqaro munosabatlarni ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi asosida tadqiq qiladigan bo'lsak avvalo siyosiy ishtirokchining shaxsi uning qiziqishini, qiziqishi esa uning harakatini yuzaga keltirishini tushunishimiz kerak bo'ladi. Shunday ekan xalqaro munosabatlarni tahlil qilish kerak bo'lsa, shaxslarning xatti-harakatlariga sabab bo'lgan shaxsiyatini ham tahlil qilish, foydali bo'ladi.

Xulosa. Mazkur o'rganilayotgan ikki xalqlar o'rtasidagi davlatlararo munosabatlarni to'liq idrok etish va bu masalani ochib berishda realizm va liberalizm nazariyalari bilan bir qatorda, A.Vendtning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi ham mamlakatlarning madaniy, diniy va ba'zi etnik yaqinligining ba'zi nozik jihatlarini yaxshiroq ko'rsatib berishda ancha maqbul yondoshuv hisoblanadi. Qolaversa, xalqaro munosabatlarda subyektlarning rolini o'rganishda konstruktivizm nazariyasi nihoyatda muhimdir.

A.Vendt yondashuvlarini o'rganib chiqib Turkiyaning Afg'oniston va Markaziy Osiyodagi iqtisodiy faoliyati xalq va davlat o'rtasidagi munosabatlarning ijobiy aksi bo'lib, bu mamlakatdagi turk kompaniyalari tomonidan mintqa aholisini ish bilan ta'minlaganligi moddiy imkoniyatlarning ijtimoiy ko'rinishi sifatida tushunilishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Onuf N. Constructivism: A User's Manual // *International Relations in a Constructed World* / Ed. by V. Kubalkova, N. Onuf, P. Kowert. Armonk; N. Y., 1998. – P. 58–78.
2. Wendt A. The Agent-structure Problem in International Relations Theory, – 1987. *International Organizations*, Vol.1 41(3), – P.335-370.
3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и геостратегические императивы. – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
4. Fukuyama F. *Nation Building Beyond Afghanistan and Iraq*. – The John Hopkins University Press, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 2006. – 255 p.;
5. Buzan B., Waever, O. *Region And Power The Structure Of International Security*, UK: Cambridge University Press, 2004. – 588 p.
6. Киссинджер Г. Рецепт хаоса // *США – ЭПИ*, 1994. – № 1. – С.77-79.; О'sha muallif. *Дипломатия*. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с. О'sha muallif. *Мировой порядок*. – М.: AST Publishers, 2015. – 268 с.
7. Хантингтон С.Ф. *Столкновение цивилизаций*. – М.: Издательство АСТ, 2003. – 605 с.
8. Z.Mengshu, A Brief Overview of Alexander Wendt's Constructivism: E-International Relations // <https://www.e-ir.info/2020/05/19/a-brief-overview-of-alexander-wendts-constructivism/>
9. M.Finnemore, K. Sikkink, Taking stock: The constructivist research program in international relations and comparative politics // *Annual Review of Political Science*, 2001. N 4. – P.391-416

10. Donald J. Puchala, "Third World Thinking and Contemporary International Relations", in Stephanie G. Neumann (ed), International Relations Theory and the Third World, London: Macmillan, 1998
11. И.И. Бобокулов Афғонистон Луғат – маълумотнома. – Т.: COMPLEX PRINT, 2021. – Б.179.
12. Wendt A. Anarchy is What States Make of it // International Organization. – 1992. № 46. Vol 2. – P.394.
13. M. Eksi, Turkey's increasing role in Afghanistan // Journal of Global Analysis. 2010. – P.141-151.
14. Appreciating Turkey's Afghanistan Policy: <https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-winter-issue-20/appreciating-turkeys--afghanistan-policy>
15. Вступительная речь министра иностранных дел Турецкой Республики Мевлюта Чавушоглу
16. на 13-ой конференции послов, 8 августа 2022 г., Анкара (Murojaat qilingan sana 27.02.2023) https://www.mfa.gov.tr/data/BAKAN/bkon_2022_ru.pdf
17. Wendt, A. (2016). Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi. (çev. H.S.Ertem, Ömer İhlamur, G.S) İstanbul: Küre Yayınları. S.20 Türk Dış Politikası Yıllığı 2013, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Ed.) İstanbul: SETA. (S.89-115)
18. Jill Steans, Lloyd Pettiford, Thomas Diez and Imad El-Anis An Introduction to International Relations Theory Perspectives and Themes // British Library Cataloguing-in-Publication Data, 2010. – 289 p.
19. Theys S. Introducing Constructivism in International Relations Theory. FEB 23 2018 // <https://www.e-ir.info/2018/02/23/introducing-constructivism-in-international-relations-theory/>
20. Jackson. R and Sorensen G "Introduction to International Relations Theories and Approaches". Oxford Press, 2013. – 373 p.